

Дмитро Шевчук

ПРОБЛЕМА ВІДРОДЖЕННЯ КЛАСИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ В СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ: ХАННА АРЕНДТ, ЛЕО ШТРАУС

У статті досліджуються проблеми відродження класичної традиції політичної філософії в працях відомих сучасних політичних філософів Лео Штрауса і Ханни Арендт. Аналізується їхнє розуміння класичної політичної філософії, суті та наслідків сучасного розриву з нею.

Ключові слова: політична філософія, політична теорія, традиція, детрадиціоналізація.

Шевчук Д. Проблема возрождения классической традиции в современной политической философии: Ханна Арендт, Лео Штраусс

В статье исследуются проблемы возрождения классической традиции политической философии в работах известных современных политических философов Лео Штрауса и Ханны Арендт. Анализируется их понимание классической политической философии, суть и следствия современного разрыва с ней.

Ключевые слова: политическая философия, политическая теория, традиция, детрадиционализация

Shevchuk D. The problem of revival of classical tradition in contemporary political philosophy: Hannah Arendt, Leo Strauss

The article is devoted to investigation the problem of revival of classical tradition of political philosophy in Leo Strauss's and Hanna Arendt's works. The author analyzes their conception of classical political philosophy, essence and results of the between classical philosophy and contemporary political thought.

Keywords: political philosophy, political theory, tradition, detraditionalization

У сучасній політичній філософії можемо зустріти твердження, згідно з якими ми переживаємо розрив із класичною традицією філософського осмислення політичних проблем. Це створює серйозні проблеми для політичних філософів, оскільки така своєрідна детрадиціоналізація в політичній філософії має методологічні, історико-філософські, а також ідеологічні, наслідки. Для політичних філософів, які діагностують розрив із традицією, характерне переконання, що в часи, коли зруйновано традиційні основи, філософське осмислення політики втрачає сенс, оскільки, як часто стверджується, поняття, якими оперують філософи, гублять своє істинне значення, а відтак, філософію замінює порожня балаканина.

Серед сучасних мислителів, які виразно представляють прихильність класичній традиції політичної філософії, слід передусім звернути увагу на Лео Штрауса та Ханну Арендт. Поряд з такими політичними мислителями, як Е. Фогелін, М. Оукшот, А. Блум, вони можуть бути окреслені як представники класичної парадигми в сучасній політичній філософії. Для цих філософів загалом було характерне переконання про актуальність класичної філософії політики для сучасності. У працях Л. Штрауса та Х. Арендт знайдемо як визначення того, що таке класична політична філософія, так і окреслення причин сучасного розриву з нею, наслідків цього процесу, а також проголошення необхідності та спробу її реконструкції й повернення до неї.

Передусім варто ствердити, що Л. Штраус розрізняє і протиставляє між собою класичну та сучасну політичну філософію. Очевидною відмінністю між ними є те, що класичну філософію цікавить насамперед питання справедливого політичного порядку; сучасна ж займається передусім проблемою методу. Різниця полягає й у тому, що класична політична філософія була «практичною», а сучасна часто претендує бути «теорією». Сучасність, крім того, характеризується величезною різноманітністю відмінних між собою політичних філософій. Об'єднує їх, однак, «відмова від класичної схеми як нереалістичної» [5; 37]. Початки сучасної політичної філософії сягають Н. Макіавеллі та його відкриття «нового морального континенту».

Найважливішою рисою класичної політичної філософії є її безпосереднє відношення до політичного життя. Як стверджує Л. Штраус, «класична політична філософія мала прямий стосунок до політичного життя, оскільки її основним предметом був

предмет політичного спору, який відбувався в дофілософському житті» [4; 57]. Проявлялася ця безпосередність різноманітно. По-перше, її первинні питання – це питання, які піднімалися на зібраннях і під час політичних дискусій. По-друге, роздуми над цими питаннями здійснювалися простою зрозумілою мовою.

Класичні політичні філософи – це передусім вчителі законодавців. Вони надихаються проблемою пошуку найкращого політичного устрою і порядку, який є таким усюди і завжди. А відтак, політичні філософи задаються питанням про те, який лад і які інституції можуть бути найкращими в конкретній ситуації. Дозволяє для них це робити нормативний фундамент та реалістична надбудова – здатність подолати розрив між тим, що є бажане саме по собі, і тим, що є можливим у конкретних умовах.

Важливою рисою класичної політичної філософії є також і те, що вона принципово відкидає ототожнення політичної науки і риторики. В цьому плані також можемо провести різницю між класичною традицією та сучасністю, яка часто плутає політичну теорію із набором політичних (комунікативних) технологій. Заслугою класичної політичної філософії було те, що вона зуміла протистояти заміні політичної науки мистецтвом слова: «...після того як ця частина політичного мистецтва, що є мистецтвом слова, піднялася до рівня окремої дисципліни, класичні філософи змогли відповісти на цей виклик, лише підносячи «політичну науку» цілком, наскільки це було можливим або необхідним в ранг окремої дисципліни» [4; 55]. У такий спосіб, класичні політичні філософи стали засновниками політичної науки.

У праці «Що таке політична філософія?» Л. Штраус представляє такі характеристики класичної політичної філософії: – всеохопність (класична політична філософія є одночасно і політичною теорією, і політичною майстерністю, вона займається як юридичними, так і інституціональними аспектами політичного життя); – свобода «...від обмежень юриста, жорсткості спеціаліста, примх мрійника і ницості опортуніста»; – свобода від фанатизму, а відтак, поміркованість [5; 26].

Класична політична філософія – це традиція, яка зародилася в класичній Греції і яка була відкинута мислителями XVI і XVII століття на користь нової політичної філософії. Таким

чином, Лео Штраус у своїх працях стверджує розрив сучасної політичної філософії, яка має довільний характер, із класичною політичною філософією. Причиною цієї своєрідної інтелектуальної революції було прагнення здобути безпосередність стосунку філософії до політичного життя, однак цього не було досягнуто: «...ця «революція» не відновила того прямого стосунку до політичного життя, який існував спочатку; нова політична філософія стосувалася політичного життя за посередництвом успадкованого загального уявлення про політичну філософію чи політичну науку» [4; 51]. Наслідком цього стало те, що політична думка відчужується від первинних проблем. Це відчуження, як пише мислитель «...надало політичній філософії характер «абстрактності» і зумовило, у такий спосіб, погляд, що філософський рух повинен бути рухом не від думки до знання, не від тут і тепер до того, що є завжди і вічно, але від абстрактного до конкретного» [5; 26].

Проявами того, що сучасна політична філософія втратила зв'язок із класичною політичною філософією є те, що останній часто закидають: по-перше, те, що вона є антидемократичною і, по-друге, те, що вона втратила актуальність, оскільки ґрунтується на класичному понятті природи, на класичній космології, хибність якої доведена сучасним природознавством. Однак як перший, так і другий закид, на думку Л. Штрауса, позбавлені сенсу. Що стосується розуміння демократії, то мислитель зауважує: «Різниця між класиками і нами в стосунку до демократії полягає виключно в різній оцінці достоїнств техніки. Проте ми не уповноважені говорити, що класичний погляд був спростований. Їх [класичних філософів – *Д. Ш.*] пророцтво, що звільнення техніки, мистецтв від морального і політичного контролю може призвести до катастрофи або до дегуманізації людини, ще не було спростоване» [5; 34]. Другий закид так само не має підстав, що показує, зокрема, розуміння людини, яка є основою політичного життя. Людина класичними філософами розумілася не через призму живої природи, як це робить сучасне природознавство, а, як це розбив, наприклад, Сократ, у світлі таємничого характеру цілого.

Спробою реконструкції класичної традиції в сучасній політичній філософії можна вважати, наприклад, трактат Л. Штрауса «Про тиранію». Ця праця є коментарем філософа до діалогу Ксенофонта «Гієрон або слово про тиранію». Важливість

цього коментаря полягає в тому, що він відкриває можливість подивитися на сучасні події з перспективи класиків. Зокрема, Л. Штраус зауважує, що сучасна політична думка нездатна зрозуміти тиранію як те, чим вона є насправді: «Наші політичні науки, – пише філософ, – мучить переконання, що «оціночні судження» неприйнятні в наукових роздумах, а окреслення режиму як тиранічного є рівнозначне із «оціночним судженням» [6; 23]. Тиранія – це небезпека, яка сягає початків політичного життя. Тому аналіз цього явища, як зауважує Л. Штраус, сягає начал політичної науки, коли класичні політичні філософи представляли чітку, ясну та виразну інтерпретацію цього явища. Сучасна ж політична філософія виявилася нездатною виявити тиранію в її найбрутальніших формах, що мали місце в ХХ столітті. А тому Платон та інші класичні філософи представляють нам вірогідну інтерпретацію «жахіть двадцятого століття».

Ханна Арендт у своїх працях, зокрема в тих, що ввійшли до збірки «Між минулим і майбутнім», також стверджує розрив із класичною традицією та діагнозує негативні наслідки цього в межах сучасності. Вона переконана, що політична думка повинна базуватися на живому досвіді і традиції, які є орієнтирами, що допомагають знаходити правильний напрямок філософських міркувань щодо політичної дійсності. Розрив із традицією, «розлам між минулим і майбутнім» руйнує ці орієнтири, «відв'язує» політичну думку від традиційних понять і концептів. А тому у своїх дослідженнях Х. Арендт, як вона сама зізнається, намагалася віднайти «...справжнє походження традиційних понять, щоб заново виділити з них їхній первісний дух, який так прикро випарувався з найбільш ключових слів політичної мови (таких як свобода і справедливість, авторитет і здоровий глузд, відповідальність і добродішність, влада і слава), залишивши після себе порожні оболонки, в які можна запхати що завгодно, незалежно від феноменальної реальності, що лежить у їх основі» [2; 19].

Традиція політичної думки, на яку орієнтується Х. Арендт, бере свій початок у вченнях Платона та Арістотеля. Ця традиція народжується, коли філософи відвертаються від політики, щоб потім повернутися до неї і застосувати свої «еталони» до людських справ. Кінець же цієї традиції пов'язаний із теоріями Карла Маркса. Х. Арендт пояснює це так: «Початок [традиції політичної думки – Д. III.] був закладений, коли за допомогою

печерної алегорії Платон описав у «Республіці» сферу людських справ – усе, що стосувалося спільного життя людей у спільному для них світі – як царство темряви, безладу та омани, від чого ті, хто прагнув жити правдою, повинні були відвернутися й відмовитися, якщо вони хотіли відкрити для себе чисте небо вічних ідей» [2; 21]. Кінець цієї традиції пов'язаний із проголошенням К. Марксом того, що філософія та істина знаходяться не поза спільним світом людей, а в них самих.

В європейській історії, як стверджує Х. Арендт, можемо спостерігати як прояви намагання відродити традицію, так і спроби її заперечити. Найбільш виразними спробами відродження традиції, коли люди відчували традицію і ототожнювали з нею свою епоху, був римський період та епоха романтизму. Епоха ж Відродження, навпаки, характеризується першою спробою розірвати із класичною традицією: «Відкриття античності в епоху Ренесансу було першою спробою розірвати кайдани традиції і, дійшовши до витоків, визначити те минуле, над яким традиція не мала б влади» [2; 30]. У ХІХ столітті, на думку Х. Арендт, замах на класичну традицію були здійснені передусім філософами Кіркегором, Марксом та Ніцше, які поставили під сумнів традиційну ієрархію понять, а їхнім попередником можна вважати Гегеля.

Гегель виявляє розрив із класичною традицією, оскільки він представив концепцію безперервності історичного процесу. На думку Х. Арендт, «нитка історичної безперервності стала першим заміником традиції» [2; 32].

Розрив Кіркегора із традицією полягав у тому, що він перекутив традиційні відносини між розумом та вірою. Маркс протистоїть традиції, оскільки він здійснює «стрибок» від теорії до дії, від споглядання до праці. Ніцше розриває із традицією, оскільки він здійснює перехід від позачуттєвого трансцендентного царства ідей до чуттєвості життя, представляючи, таким чином, своєрідну версію «платонізму навпаки».

Одним із наслідків «розриву із традицією», згідно з Х. Арендт, є те, що сучасна політична філософія втрачає справжнє розуміння авторитету, тобто поняття, яке є одним із основних для філософського осмислення політичних феноменів. У праці «Що таке авторитет?» стверджується зникнення авторитету в новітньому світі: «Практично, як і теоретично, ми більше не можемо знати, чим є насправді авторитет» [2; 99]. Втрата авто-

ритету є результатом втрати традиції, яка була «дороговказною ниткою», забезпечувала функціонування справжнього сенсу основних політичних понять та цінностей, а також була «ланцюгом», що прив'язує нас до певного аспекту минулого.

Наслідком розриву із традицією можна вважати також панування тоталітаризмів у XX столітті. Відомо, що Х. Арндт є політичним філософом, який представив один із найдетальніших аналізів сучасного тоталітаризму. Власне праця «Джерела тоталітаризму», де здійснене це дослідження, постала на основі переконання про те, що сучасність характеризується руйнуванням класичної традиції та нівелюванням цінностей: «Книгу було написано на підставі переконання, що можна виявити приховані механізми, через які всі традиційні елементи нашого політичного й духовного світу розчинилися у такій конгломерації, де все здається знеціненим і стало незбагненим для людського розуміння, непридатним для людської мети» [1; 10]. Тоталітаризм розуміється як абсолютне зло. Джерела його виникнення та панування в XX столітті, без жодного сумніву, сягають, зокрема, й процесів детрадиціоналізації.

Критику філософської позиції Л. Штрауса і Х. Арндт, яка передбачає повернення до класичної традиції, здійснюють інтелектуали, котрі належать до «лівого табору» політичної думки, спираються на марксистські ідеї. Наприклад, сучасний французький філософ Жак Рансьєр стверджує, що останнім часом можемо зустріти заклики повернення до чистої політики. Такі заклики ґрунтуються на аристотелівській філософії в інтерпретації Л. Штрауса та Х. Арндт. На думку Ж. Рансьєра, реалізація ідеалів, що проголошуються цією філософією, веде до утвердження урядових олігархій. Крім того, заклики повернення до політики і політичної філософії – це своєрідна зацикленість політичної філософії, її «зачароване коло» [3].

Таким чином, проблема визначення та повернення класичної політичної філософії, реконструкція традиції філософського осмислення феноменів політичної дійсності, яка була започаткована Платоном та Аристотелем, – це питання, що набуває значної ваги в сучасній політичній філософії і є предметом обговорень та критики. Класична політична філософія постає як критерій, що дозволяє діагностувати негаразди сьогодення, як взірць, на який варто орієнтуватися при розгляді сучасних політичних феноменів, як фундамент для розробки нових

теорій та методологій, але також і як предмет критики, що, на думку окремих мислителів, несе загрозу сучасному плюралізму через утвердження олігархій та проявів елітаризму різного штибу. Крім того, не можна не погодитися із Л. Штраусом та Х. Арндт, що в часи детрадиціоналізації, релятивізації цінностей, розмитості значення традиційних понять тощо саме звернення до класичної політичної філософії дає відчуття впевненості у можливостях політичної філософії, запобігає перетворенню останньої на ідеологічні чи навіть політтехнологічні конструкти, що керуються віртуальними концептами.

Література:

1. Арндт Х. Джерела тоталітаризму. – К.: Дух і літера, 2005. – 584 с.
2. Арндт Х. Між минулим і майбутнім. – К.: Дух і літера, 2002. – 321 с.
3. Рансьєр Ж. Десять тезисов о политике. – <http://www.politizdat.ru/outgoung/26/> (30.11.2009).
4. Штраус Л. О классической политической философии // Штраус Л. Введение в политическую философию. – М.: Логос, Праксис, 2000. – С. 51-67.
5. Штраус Л. Что такое политическая философия // Штраус Л. Введение в политическую философию. – М.: Логос, Праксис, 2000. – С. 9-50.
6. Strauss L. O tyranii. – Kraków: Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2009. – 320 s.